

NIKOLA PETROVIĆ

Dobrodošli v kulturi laži

Ni človeka, ki ne bi vedno znova podlegel pritisku, da z lažjo zavaruje nekaj pomembnega, občutljivega ali vrednega. Laž je ogrodje politike, ekonomije, prava, religije, umetnosti, znanosti, nanje pa so obešeni ostali vidiki življenja. Razlog za to leži v sami osnovi kapitalistične družbe – resnicoljubnost namreč ni donosna, ne potrebuje birokracije, otežuje izkoriščanje, enostavna je. Predvsem pa terja ponižnost. Zato leži na podstrešju, zavita v prah in pajčevino. "Tako je tudi prav!" bi rekel zlodej Zvitoper v knjigi Cliva Staplesa Lewisa *Pisma izkušenega hudiča*, in morda dodal: "Ko ljudje spoznajo, da živijo v laži, jih prevzame potreba po resnicoljubnosti in prestopijo na Sovražnikovo stran. Ker pa so, hvala našemu Očetu tam spodaj, butci, se jih kmalu poloti napuh – v strahu, da bi nehali veljati za resnicoljubne, začnejo prikrivati drobne zablode, ki postajajo vedno večje in kmalu postane resnicoljubnost le še okrasek njihovega ega."

Najbolj pogoste so tako imenovane sive laži, ki niso niti čista laž niti čista resnica, temveč nekaj vmes. Z njimi se okoriščajo vsi elementi družbenega sistema (država, podjetja, institucije, posamezniki), ko resnica ogrozi njihov ugled, družbeni položaj, denarni status, osebne predstave ali kaj podobnega. Sive laži so zato tudi najnevarnejše – spolzke so, nejasne in neizogibno vodijo v nove laži. Poleg takih, ki jih srečujemo doma, v službi, trgovini in na cesti v črno-beli tehniki, si lahko v kinu ogledamo laži v barvah. Že sam princip delovanja tega medija zabave je velika iluzija – niz dvodimenzionalnih sličic, preko katerih

skozi nastavljenе situacije spoznavamo like, ki ne obstajajo. In kakšne so teme filmov? Spet povsod izza pisanega blišča molijo laži. Ob komedijah se smejemo, ker junaka take ali drugačne laži spravijo v težave; v akcijskih filmih navijamo za policaje, odvetnike, vojake, ki se bojujejo proti lažem zahrbtnih kriminalcev in svojih zblojenih šefov; v ljubezenskih dramah se gospodične odločajo med neotesanimi lažnivci in "iskrenimi" frajerji. Še najbolj nedvoumen prikaz lažnosti sistema so sodne obravnave, ki jih je v hollywoodskih filmih vedno dovolj – skoraj vsake tri filme se nekdo znajde na sodišču. Spremljamo lahko, kako se odvetnika bojujeta za svoji stranki, pri čemer je bolj kot resničnost dokazov relevantna njihova prepričljivost.

Spretnost režiserjev, scenaristov, tehničnih mojstrov in igralcev naredi sto-minutne zgodbe izjemno privlačne. Dvodimenzionalni Hollywood je prepričljiv, čeprav nas vodi predvsem med virtualne plastične kulise in ne v "svete gozdove", povrhu tega pa nas oddalji od resničnosti vsakdanjega življenja in potegne v svet sanjarjenja in idealiziranja, v katerem izgine dolgčas. Ne spomnim se več, katera oddaja je bila na sporedu, ampak mladi voditelj je v njej izjemno simpatično opisal filme z Melom Gibsonom: "Tip je kul, potem mu nekoga ugrabijo, ubijejo ali karkoli že, potem se mu utrga in vse pobije." Pri vsakem naslovu je ponovil skoraj iste besede: "Razkurijo ga ... da se mu utrga ... in vse pobije." Ne rečem, da taki filmi niso napeti in zabavni, ampak za povprečnega slovenskega gledalca so tako daleč od vsakdanjosti, da ga odtujujejo od osebnega bistva. Zato je filmska industrija v kombinaciji s potrošniško družbo plastični steber človeškega dojemanja stvarnosti.

Stopimo za trenutek na borzo. Ali je možno iz mešetarjenja z vrednostnimi papirji in gospodarskega tekmovanja proti konkurenci izvzeti prevare, prikrievanje in nepoštenje, skratka "nešportno vedenje"? Pomembno je sodelovati, pravijo, toda naprej rek ne drži, saj je poraz nedopusten. Kdor hoče zmagati, ne sme šteti žrtev, ne sme jih niti videti, kaj šele, da bi se zavzel zanje. (Poslovno) sodelovanje – absolutno da, vendar le, če diši po zmagi. Z borze se lažniva sluz cedi na vse ostalo gospodarstvo in ga izpolnjuje z duhom bombastičnega prestiža. Vsak espejček si nadene fasado neznanske pomembnosti in po vseh svetovnih normah dela svoj biznis. Ima vse, kar spada zraven – srčkan logotip, pisano grafično podobo, sodobno opremo (ki seveda vključuje nov model mobitela, najhitrejši računalnik, faks ipd.) in seveda profesionalno spletno stran z animacijami, povezavami, reklamami. Temu se reče plasirati podjetje na tržišče. Toda na njem ni enostavno ostati. Tisti, ki določajo pravila, zahtevajo rast, razvoj, dobiček, kar pomeni, da si je treba nenehno izmišljati novosti in jih vsakih nekaj mesecev atraktivno predstavljati na tržišču. Poleg tega davčni sistem sili k povečanju dobička, da bi lahko potem država čim več izžela iz podjetja, podjetnik pa s pridom izkorišča vsako, tudi najmanjšo luknjico v zakonu, da bi ji dal čim manj. Zanimivo bi bilo narediti anketo o tem, kolikšen odstotek državljanov z veseljem plačuje prav vse davke in ne išče možnosti, da bi se jim izognil.

In potem? Potem nam ta, še minuto prej grda in hudobna mama pomoli pred nos pisano ropotuljico, zapoje najljubšo pesmico in že pozabimo, da nas je malo prej nabutala. Pokaže nam slike vseh svojih naravnih lepot, čudovitih sonarodnjakov, navdušenih turistov, se pohvali z nedavnimi športnimi uspehi, gospodarsko rastjo, kulturnimi dosežki ... in že nas izpolni nacionalni ponos, ker lahko prebivamo v daleč najčudovitejšem kotičku sveta – v Sloveniji. Hvala bogu, da gre športnikom in kulturnikom zadnje čase kar dobro, saj brez ropotuljice dete hitro zaveka. Negodovanja državljanov nad takimi ali drugačnimi oblikami laži oblast ne more dolgo pomirjati z buci-buci in aja-tutaja, prej ali slej bo treba položiti karte na mizo in se pogovarjati odraslo, brez mask, brez sprenevedanja in izvijanja.

Pa smo pri politiki. O njeni naravi veliko pove že igriva analiza besede; v grščini pomeni beseda "poli" mnogo, "tick" pa je po angleško klop. Ni si težko predstavljati naraščajoče množice drobnoglavih debeloritih možicljcev, prisesanih na utripajoče žile države. Resda opravljajo tudi nekatere neobhodne birokratske funkcije, ki jih pač terja sodobna demokracija, ampak redko kateri da od sebe vsaj približno toliko energije, kolikor je spiije. In kdo ve, katere bolezni prenašajo! Že sama družbena ureditev je velika laž. Poglejmo, kaj pomeni beseda demokracija – *SSKJ* jo definira kot "politično ureditev z vladavino večine, ki varuje osebne in politične pravice vseh državljanov". To naj bi pomenilo, da ima vsak državljan svobodo odločati o svoji usodi.

Pa jo res ima? Vsiljuje se mi zanimiv paradoks: kaj bi se zgodilo, če bi večina ljudi v demokratični državi (ki naj bi upoštevala voljo ljudstva) odločno izrazila zahtevo, da se ureditev spremeni v absolutistično monarhijo? Kako naj bi v tem primeru ravnala demokratična oblast? Ali ne bi bila v bistvu tudi taka monarhija demokratična, saj izraža voljo ljudstva? Dejanska vladavina večine že iz praktičnih razlogov ni možna – gre zgolj za poskus udejanjanja politične teorije, čeprav po zelo raztegljivih merilih. Mali ljudje dejansko dobijo občutek, da lahko vplivajo na dogajanje v državi, v resnici pa je edino odločanje, ki jim je na razpolago, izbira med krožcem okoli črke A ali črke B. Odločijo se glede na najprepričljivejšo reklamo in so potem kot nogometni navijači zadovoljni ali pa ogorčeni, ko njihova (!) stran zmaga ali izgubi. Vzorec je tipičen – pred volitvami obljube, po mandatu izgovori. Strankam so ozki notranji interesi pomembnejši od interesov državljanov. V politiki ima laž najbolj daljnosežne posledice, vendar je še najmanj jasno razvidna. Pravzaprav je govoriti o *jasni* politiki enako nesmiselno kot o ravnem labirintu.

Najbolj lažniva laž, ki se je že močno zakoreninila med ljudmi, je bleščeče propagiranje svobode v svetu, kjer smo sužnji denarja, milijonov nepotrebnih potrebščin ter nerazum(lje)nih družbenih pravil in norm. Že navadne reklame tako močno vplivajo na nas, da sleherni dogodek zaznavamo kot televizijski oglas. Dokler je nekaj v območju čutne zaznave, je predmet opazovanja in presoje (v glavnem kritike), ko se pred očmi zabliška nekaj novega, pa stari objekt popolnoma izgine iz zavesti. Nov predmet okupira um in ga zabava ...

dokler ne pride naslednji. Obdobjem med stanji razburkanega uma se reče dolgčas in so vzrok neznanskega trpljenja – treba jih je hitro zatreti z novimi povzročitelji nemira: glasno glasbo, rumenim tiskom, čvekanjem ali dimom cigarete. Molk, opazovanje, introspekcija, kontemplacija – teh besed ni v našem slovarju. Nič čudnega, da je branje v današnji družbi večkrat uvertura k spanju ali spremljava straniščnih opravil kot ustvarjalna razumska dejavnost.

Pred dvajsetimi leti smo glasno vzklikali komunistične parole o svobodi in s prstom kazali na zavoženi Zahod, kjer so vsi sužnjevali izkoriščevalskemu kapitalizmu. Star sem bil šest ali sedem let, ko je na reklami za veliko mladinsko prireditev pisalo: "Bratstva in enotnosti ste nas učili, bratstvo in enotnost bomo gradili!" Kdo se danes ne bi temu pomenljivo nasmehnil, češ: "To so bili časi naivnosti ... zdaj je drugače." Figo je drugače! Čez dvajset let bomo enako "pametno" vzdihovali nad tem, kako smo *nekoč* naivno navijali za ZDA, ali zaupali farmacevtskim instant rešitvam za vse vrst tegob, ali omalovaževali južne "brate", ali podcenjevali ekološke grožnje, ali uživali v nasilju na filmskem platnu. Morda nad tem, morda nad čem drugim, gotovo pa nad svojo naivnostjo v preteklosti. Takšni pač smo, moramo se prepričevati, da je vsaj zdaj lušno, če je že prihodnost povsem negotova in je bilo v preteklosti itak vse narobe. Kaže, da je to vsa naša svoboda – vsak trenutek se lahko svobodno slepimo, da smo svobodni, pa če smo v še tako majhni samici, s povsem opranimi možgani in s kupom pomirjeval v krvi.

Kot otrokom nam je privzgojenih toliko navezanosti na družbene obrede, ki so se jih naši starši naučili od svojih staršev, ti od svojih in tako naprej, vse skupaj pa se je dogajalo pod budnim nadzorom vladajočih sistemov sleherne dobe, ki so določali, kaj je prav in kaj ne. Nekatere mehanizme krepitve skupnostne identitete so spodbujali, druge zavračali. Tako je v komunističnih časih novo leto oznanjal dedek Mraz, v zadnjem desetletju pa ga izpodriva bolj ameriški (in baje tudi krščanski) božiček; namesto "od Vardara pa do Triglava" pojemo "Slovenija gre naprej!" Odkar je preminil edinstveni idol Jugoslavije, tovariš Tito, mladi po vzoru Zahoda izbirajo idole le še med filmskimi, pevskimi in športnimi zvezdniki; praznike nekdanje "države bratstva in enotnosti" so na prehodu v devetdeseta zamenjali novi prazniki v spomin novim "svobodam". Pri bosanski oddaji *Top lista nadrealista* so se iz takratne popularnosti teženj po osamosvojitvi lepo zabavali; gledalce so vabili na ustanovitev nove neodvisne države, ki naj bi bila na samostojnem ozemlju v Sarajevu, in sicer "na Džurinoj ulici 55, treči sprat, stan broj dvanajst, dječija soba."

Vzgojno-izobraževalna politika, kakršna danes prevladuje v svetu, mladim ne omogoča razvoja v skladu z *njihovimi* talenti in interesi, temveč jih izobražuje predvsem glede na potrebe in interese države. Bolj individualen pristop bi bil možen le, če bi fleksibilni in bolj odprti sistemi poučevanja zamenjali sedanje stereotipne, ki delujejo po principu tekočega traka. Ponekod se spremembe že dogajajo, vendar so radikalni alternativni preizkusi vpeljevanja novosti še vedno predmet skeptične kritike. Očitno nam je težko sprejeti najočitnejšo

lekcijo iz preteklosti – inovativnim umom z revolucionarnimi idejami je ustaljena znanstvena srenja vedno onemogočala uveljavitev; dejansko vrednost njihovih dognanj so pogosto prepoznale šele naslednje generacije. In danes so glavni znanstveniki (tudi pedagoških in psiholoških strok) – vsi učenci velikih mož iz nedavne preteklosti, ki so povzročili izjemne prelomnice v razvoju mišljenja – enako omalovažujoči do novih inovativnih mislecev, ki prinašajo revolucionarne novosti. Videti je, da sistem potrebuje določen tip ljudi, zato želi ohraniti vzgojne metode, ki mu zagotavljajo oskrbo z njimi. Starši nimajo možnosti protestirati. Pošiljanje otroka v današnji šolski labirint je kot metanje kocke – mogoče pade šestica in se bo v šoli dobro odrezal, v družbi dosegel ugledno mesto in lagodno živel, morda pa pade enica in se bo zapil, zadrogiral, se požvižgal na šolo in potem bival na meji obstanka. Nemogoče je zagotovo vedeti, kaj se bo zgodilo. Otroci so izjemno senzitivni in se nevede navzamejo globalnega duha časa in seveda tudi vseh najmanjših odtenkov ožjega okolja. Družinsko, šolsko, mestno, državno vzdušje postane tudi njihovo. Če živijo med lažmi, se jih neozdravljivo nalezejo in prenašajo naprej, na naslednje generacije. Odpravljanje laži iz vseh dejavnikov, ki vplivajo na vzgojo otrok, je dolgotrajen in holističen proces, ki mu še dolgo ne bomo dorasli.

Za konec sem prihranil najbolj pretanjeno laž; pretanjeno zato, ker se skriva za prepričljivo masko izpovedovanja resnice. Ta laž je religija. Največji problem pri njej je, da se nekje v globini res skriva nekakšna pristnost, prvobitnost, vendar se je do nje težko dokopati, saj jo prekriva miriada ovojev: obredje, simbolika, alegorije, dogme, strahovi, bremena preteklosti. Ker vsa ta zunanja navlaka, ki se pojavlja v neštetih oblikah, zasenčuje bistvo edinstvene resnice, religija hitro zabrede v laž. Kristjani so pogane obsojali krivoverstva, ker so imeli drugačne bogove in obrede; to je bil zadosten razlog, da so jih morili. Potemtakem imata musliman in budist enako pravico ubiti kristjana, ker se jima zdijo njegovi obredi primitivni. Morda bodo v očeh prihodnjih generacij današnji krščanski običaji dejansko bogokletni. Mnoge kvazikrščanske običaje Cerkev prenaša, ker niso škodljivi, ker so se jih ljudje navadili povezovati z vero in jih tako utrjujejo v občutku pripadnosti Cerkvi. Omenil sem že božička – kaj ima z Jezusom? Pravzaprav odvrta pozornost od Jezusa! Tudi velikonočno barvanje pirhov temelji na poganskem običaju, ki se je nekoč davno prepletel s krščanstvom, a se le redko kdo vpraša, kakšna je zveza med njima. Številne cerkvene reforme in razdori v zgodovini so jasno znamenje, da v krščanstvu ni vse v najlepšem redu. Jezusov izvorni nauk je bil prodoren, oster, energičen kot puščica, današnje krščanstvo pa se drži na površju bolj zaradi družbene utečenosti, privlačnosti drobtin dejanskih Jezusovih nauk in politične moči kot zaradi pristnega duhovnega vpliva. Podobno je tudi pri drugih religijah, ki so kot razvejane pahljače uporabne le za hlajenje vročih glav, ne morejo pa kot puščice prebadati iluzij, laži in zmot.

Avtentičnost današnjega krščanstva je torej vprašljiva. Dejstvo, da je pogosto fanatično, da se še vedno otepa mnogih splošnih resnic, ki izhajajo iz drugih

verskih tradicij ali pa so vzniknile v sodobni znanosti, ter se bori za ohranitev nekaterih kočljivih dogem, ga močno diskreditira. Ko sem že pomislil, da se v zadnjem desetletju vendarle odpira (uradno je katoliška cerkev celo sprejela Darwinovo teorijo evolucije), me je konec devetdesetih presunila odločba Vatikanske kongregacije za doktrino vere, ki je obsodila dela indijskega jezuita Anthonyja De Mella (znanega po poskusih povezovanja naukov Vzhoda in Zahoda), češ da "relativizirajo" vero in tako vodijo k "religiozni indiferentnosti". Obsodba ga je doletela deset let po smrti, če pa bi bil še živ, bi se ji gotovo nasmehnil, saj je potrdila njegove besede: "Za nikogar ne moremo reči, da je dosegel vrhunec resnice, dokler ga tisoč iskrenih ljudi ne obtoži bogokletstva." Verjetno bi se enako zgodilo tudi Jezusu, če bi ponovno prišel in oznanjal nauke, drugačne od že stokrat reformiranih in preobraženih Pavlovih doktrin. Skratka, tako katoliški kot drugim religijam je težko ohraniti duhovno neoporečnost, saj so obremenjene z ogromnimi verskimi institucijami, ki v kapitalističnem okolju terjajo veliko politiziranja, neodkritosti in laži. Taka religija je po Marxovih besedah resnično opij za ljudstvo.

Od vseh strani bombardirani z lažjo stopamo naprej, polni optimizma in v pričakovanju lepše prihodnosti. Ljudje smo. V svojem bistvu smo dobri in imamo raje resnico kot laž. Religija nam še vedno nudi okvir orientacije, občutek identitete in možnost iskanja resničnejšega sebe; denar je umazan le, dokler je v umazanih rokah, sicer pa je praktičen in koristen; zakonodaja, če je še tako polna napak, nam vendarle ureja življenje in nas varuje pred anarhijo, v kateri resnica vedno potegne ta kratko; v Hollywoodu brez napihnjene zmage resnice skorajda ne gre. Kultura laži je dejansko le trava, ki vsako leto hitro požene, vendar se hitro tudi posuši, drevesca človečnosti pa ostajajo ter počasi širijo krošnje. Visoko enoletno travo požge ista vročina, od katere raste. Po suši poženejo nove bilke in se zaženejo k soncu, drevesa pa mu ravno prav nastavljajo liste. Čeprav se mi je sprva zdelo, da bi bilo treba manj zalivati travo laži in bolj drevesa resnice, imam zdaj občutek, kot da eno brez drugega ne gre. Je med njima vendarle nekakšna simbioza? V tem primeru herbicidi ne bi bili priporočljivi, gotovo pa divje zaraščenemu vrtu ne bi škodila košnja.